

## PRÁCE TŘÍDNÍHO UČITELE

FRANTIŠEK OMELKA, osmiletá střední škola, Otrokovice

Zákon o jednotné škole postavil naše učitele před mnoho nových úkolů. Výchova nového, socialisticky citícího, myslícího a jednajícího člověka je úkol krásný, odpovědný, ale obtížný. Naše škola je podporována ve své práci všemi významnými činiteli, především Komunistickou stranou Československa, vládou a ministerstvem školství. Svědčí o tom usnesení ÚV KSČ o učebnicích, významné zásahy ministerstva školství do školní práce, na př. vydání pravidel pro žáky, zkušebního řádu, péče o stálé zlepšování nových učebnic, výnosy o nenarušování vyučování a j. Svědčí o tom překlady vynikajících děl sovětské pedagogiky, četné pedagogické a odborné časopisy, které u nás vycházejí, a vydávání Učitelských novin. Nejlepším důkazem toho, jaký význam se přikládá vývoji naší školy, je uzákonění reformy československého školství podle sovětského vzoru.

Naše jednotná škola už dávno nemůže vystačit s metodami, kterých se používalo ve škole buržoasní. Nové úkoly vyžadují nové způsoby práce. Při hledání těchto nových způsobů jsme ušetřeni zbytečného tápání, protože se můžeme opřít o pedagogiku sovětskou, nejmodernější, nejpokrokovější a neúspěšnější pedagogiku světa.

Základním pilířem, na němž spočívá život naší školy, je práce třídního učitele.

Za kapitalismu se u nás chápala funkce třídního učitele převážně ve smyslu administrativním. Z úředních dokladů stačí citovat § 70 organizačního statutu pro učitelské ústavy, kde bylo uvedeno, že třídní učitel má bdít »zejména nad vnějším pořádkem a inventářem učebny, stará se o zápisy v třídní knize, vede katalogy a vyhotovuje vysvědčení«.

Zcela jinak se dívá na úlohu třídního učitele sovětská pedagogika: »Třídní učitel sjednocuje a koordinuje učebně výchovné činnosti všech učitelů dané třídy; organisuje a řídí celý dětský život a činnost ve třídě; zjednává nezbytný styk školy s rodinami žáků této třídy. Prvním a hlavním úkolem třídního učitele je semknout všechny žáky ve třídě v jeden kolektiv.« (Kairov, Pedagogika, str. 410.) Těchto několik základních hesel je možno rozvést do mnoha dílčích úseků. A každý z nich byl zpracován sovětskými pedagogy s mravenčí pílí. Sem patří na př. problémy organizace dětského kolektivu, výchovná práce třídního učitele, výchova žákovy vůle, mimotřídní výchovná práce v městské střední škole, výchova dětí k čestnosti a pravdomluvnosti, organizace žákova denního rozvrhu, školní tradice atd.

V naší lidově demokratické republice je úloha učitele nejlépe charakterisována v obecných zásadách osnov: »Hlavním činitelem ve výchově je učitel. Splní své odpovědné poslání, bude-li k jejich rozkvětu a rozvoji

pracovat ve škole i mimo ni a věnuje-li se dětem a své učitelské práci s láskou a nadšením. Nezbytnou součástí učitelovy práce je jeho další odborné a politické vzdělání.« O poměru učitele a žáka se tu říká: »Poměr mezi učitelem a žákem je prostý, přátelský a upřímný. Učitel se snaží, aby podrobně znal osobnost každého žáka, jeho životní těžkosti a radosti, zájmy a schopnosti a aby svým jednáním vzbuzoval žakovu důvěru. Pomáhá žákovi zdolávat překážky ve školní i mimoškolní práci. Pečlivě, pravidelně a přesně vedené záznamy o každém žákovi, na př. osobní listy, umožňují učiteli sledovat tělesný i duševní vývoj dítěte, poznávat i jeho prostředí mimoškolní, zejména rodinné, a přihlížet k tomuto poznání ve vyučování a výchovné práci. Učitel sleduje společensky prospěšné individuální zájmy a schopnosti žáka a pomáhá mu uplatnit je a rozvíjet k prospěchu celku v celém vyučovacím a výchovném procesu, zejména v zájmových kroužcích. Vhodným vlastním působením a v součinnosti se žakovskou organizací pomáhá učitel odstraňovat nežádoucí vlastnosti a návyky žactva.«

V uvedených odstavcích se sice výslovně nemluví o třídním učiteli, ale takovému úkolu může dokonale plnit hlavně třídní učitel.

Otázka třídního učitele mě zaujala už před mnoha lety a věnoval jsem jí značnou pozornost. Dokud jsem neznal některá díla sovětské pedagogiky, vykonával jsem práci třídního učitele nesystematicky. Teprve na základě tohoto studia jsem zorganizoval svou práci jinak. Co jsem dříve konal náhodně, případ od případu, a spíše instinktivně, to jsem mohl začít provádět cílevědomě, soustavně, systematicky.

V tomto článku pojednám o některých svých zkušenostech. Protože nemohu podrobně popisovat svou práci v celém jejím rozsahu, omezím se na věci, které považuji za podstatné. Rozdělil jsem je do čtyř kapitol: 1. Poznávání žáka. 2. Výchova ke kolektivitě. 3. Výchova k volbě povolání. 4. Třídní učitel a bývalí žáci.

## 1. Poznávání žáka

První podmínkou úspěšného působení na žáky je důkladná znalost jejich individuality. Nejdůležitějším prostředkem k poznání žakovy povahy, jeho vlastností, zájmů a sklonů je vlastní pozorování učitele. Kromě toho jsem používal těchto prostředků:

### a) Dopisy rodičům.

Převzal jsem třídnictví v 7. třídě (tehdy II. třídě střední školy) ke konci třetího čtvrtletí. Byli to pro mne vesměs noví žáci. Abych je poznal co nejdříve, rozeslal jsem jejich rodičům dopis, v němž jsem se dotazoval na některé charakteristické povahové rysy, na chování, zájmy a režim dne dětí.

Reakce na dopis byla velmi zajímavá. Byl rozeslán v zalepených obálkách rodičům 34 žáků; odpovědi mi došlo 30.

V několika ojedinělých případech odpověděli rodiče tak, že se snažili postavit dítě do příznivého světla.

Většina však odpověděla — jak jsem měl možnost přesvědčit se později

— naprosto věcně a pravdivě. Pro první orientaci ve třídě mi byly tyto odpovědi vydatnou oporou. Uvedu z nich několik úryvků:

»S. má vyvinutou schopnost napodobovací. Bohužel, napodobí většinou to, co je mu spíše k neprospěchu. Sám sebe zesměšňuje a dělá pošetilosti. Když mu jeho chování vytýkáme, uzná, že máme pravdu, ale jeho chování se nemění. Dosud není vážný.«

»Náš syn se těžko učí a mívá velkou trému. Protože těžko chápe úlohy, potřebuje důkladnější vysvětlení. Jinak je velmi dobrosrdečný.«

»K učení jeví nechuť, snad proto, že chápe dosti těžce. Zdá se, že se rozumově vyvíjí pomalu a je pozadu za svými spolužáky o 2—3 roky.« (Tento úsudek byl značně skreslen: místo špatného chápání a opožděného vývoje bylo na místě uvést lenost.)

»Moc pěkně se k nám nechová.«

»Učí se, ale špatně chápe.«

»Někdy pozoruji, že žádaná látka jí činí potíže v tom, že nemůže pochopit, co se na ní přesně žádá a jak se tomu má naučit. Je nesmělá a ostýchá se žádat znovu o vysvětlení, to má někdy za následek, že se jí učivo nahromadí a těžce je pak dohání.«

»Je svéhlavá.«

»Její povaha jí snad někdy brání, aby uplatnila své znalosti v plné míře. Od malička projevuje doma povahu velmi mírnou a citlivou. V národní škole trpěla hodně trémou, až jsem byla na to upozorněna učitelkou H. Bylo to zaviněno jejím slabým zdravím, které se teď hodně zlepšilo. Její touhou je stát se ošetřovatelkou.«

V některých odpovědích byly uvedeny rady pro školu:

»Navrhuji, aby škola více seznamovala naše děti se skutečným životem, a to návštěvou v závodech. Sdružení rodičů a přátel školy může v té věci mnoho udělat.«

»Doporučuji, aby byla zřízena v 7. třídě doučovací skupina z jazyka ruského.«

V jiných případech šlo o důležitá upozornění rázu zdravotního:

»Má kalcifikaci plic a musí se vyhýbat přílišné tělesné námaze při tělocviku a sportu. Trpí častým bolením hlavy.«

»M. trpí srdeční vadou. V pozdějších dopoledních hodinách mívá bolesti hlavy.«

Vcelku mi přinesly odpovědi mnoho cenných poznatků, které bych byl jinak získával zdlouhavě a pracně. Výchovná i vyučovací práce byla mi tím velmi usnadněna. Z každé závažné odpovědi jsem vyvozoval důsledky.

Je samozřejmé, že každou odpověď jsem kriticky zkoumal a její pravdivost jsem si ověřoval při styku s žáky. A čím dále jsem sledoval jejich chování a rozmanité projevy, tím lépe jsem poznával, že se většina rodičů snažila svými odpověďmi škole opravdu pomoci. Potvrdila se pravdivost slov jedné matky, která v závěru dopisu napsala: »Pane učiteli, děkujeme Vám za Vaši důvěru k nám rodičům. Snažila jsem se Vám to vyplnit podle svého svědomí.«

## b) Otázky pro žáky.

Nedal jsem je žákům hned na začátku svého působení ve třídě, nýbrž teprve později, když jsem si získal jejich důvěru. Jen tak je možno zajistit otevřenost a upřímnost odpovědí. Žáci psali odpovědi ve škole.

Dal jsem jim tyto otázky:

1. Naše rodina. (Kde pracuji rodiče. Počet sourozenců, jejich jména, věk, po případě zaměstnání.) 2. Moji přátelé. 3. Má nejmilejší práce doma. 4. Má nejmilejší zábava. 5. Něco o mé četbě. 6. Život ve škole: s čím jsem spokojen, co se mi líbí a nelíbí. 7. Které mám špatné vlastnosti a jak proti nim bojuji. 8. Které povolání dospělých se mi líbí a proč. 9. Jakou funkci zastávám ve škole nebo mimo školu? 10. Co jsem udělal dosud, aby se zlepšil život v naší třídě? 11. Co jsem ochoten udělat, aby se život v naší třídě ještě více zlepšil?

Materiál, který jsem získal, byl velmi bohatý. Poznal jsem rodinné poměry. Upřímné odpovědi mi otevřely mnoho nových pohledů na život žáků. Byl jsem upozorněn na některé vlastnosti a zjevy v životě třídy i školy, o nichž jsem do té doby nevěděl. Zajímavé bylo také první otukání zájmu o budoucí povolání.

Uvádím některé odpovědi:

»Má špatná vlastnost je, že se rád vztekám, když v něčem prohraji. — Bráním se proti tomu tak, že se všemožně zdržuji. Od loňského roku jsem v tom udělal veliký pokrok. Už se tak nevztekám, protože si říkám, že je to hra a někdo prohrát musí.«

»Pomáhám nejraději sousedům spravovat nebo čistit motorky nebo auta. Tuto práci konám rád s Milanem S. Tatínek Jožky K. si koupil nedávno starší auto. Rozebrali jsme celý motor a nezapomněli jsme ani na diferenciál, rychlostní skříň a ojnici. Zajímavé na autě značky Škoda-Rapid jsou poloosy. Nejraději čtu knihy o motorech a různé knihy z oboru fyziky. Rád čtu také o letectví a o technických objevch. Velmi rychlé a obratné je sovětské letadlo „LAGG“, je to letadlo konstruktérů Lavočkina a Grišenského. Obdivuji se britskému letadlu „Glosters Meteor“; ačkoliv je to obyčejné benzinové letadlo, má skoro stejný výkon jako tryskové. Bezvadné je také japonské letadlo „Zeke 32“. Sestrojili je japonští konstruktéři podle letadel Dornier 35, Spitfire a Lavočkin.«

»Má nejmilejší zábava je chodit po lesích a pozorovat přírodu. Velmi miluji samotu. Když jsem sám, sednu si a zamyslím se nad některými věcmi. Přemýšlím o tom, co jsem četl v nějaké knize. Nedovedu na příklad pochopit, jak si mohl Julius Verne představit rozmanité věci a přístroje, o kterých tehdy nebylo vidu ani slechu.«

»Nejvíce jsem si oblíbil námořnictví. Se zájmem sleduji dopisy Františka Lesného, českého námořníka, který plul po polské lodi do Indie. Proto také mezi mé nejmilejší předměty patří zeměpis, kterého je při námořnictví nejvíce zapotřebí. Lodě pozoruji velice rád, a když mám delší volnou chvíli, jdu k veslařskému klubu.« (Tento hoch zůstal své zálibě z 13 let věrný — dnes je zaměstnán jako námořník u Čs. paroplavební společnosti.)

»Nejraději pěstuji květiny. Mám doma pěknou zahrádku. Každý den se na ni dívám a mám radost, když se mi nová květinka rozvíje. Líbí se mi také jezdit s traktorem. Mám radost při myšlence, že bych mohla ovládat stroj a tím pomoci našim zemědělcům. Je mi líto krav, když je vidím plahočit se na malých polích.«

Odpovědi žáků byly pro mne opravdu zajímavou četbou. V mnoha případech jsem si ověřil správnost vlastního pozorování, ale v některých jsem byl zcela překvapen objevením povahového rysu, který mi až do té doby nebyl vůbec znám. Pokud se týče volby povolání, šlo jenom o předběžnou orientaci — žáci měli chodit do střední školy ještě víc než 2 roky. I tak bylo zajímavé pozorovat, jak se jejich zájmy postupem doby měnily; jen málo z nich si zvolilo povolání, které se jim líbilo v třinácti letech.

### c) Návštěvy v rodinách.

Dříve chodívali učitelé do rodin svých žáků jenom v případech výjimečných: přemluvit rodiče, aby dali nadané dítě na studie, upozornit na nesprávné chování žáka a pod.

Sovětské učitelé učinili do této nezdravé přehrady mezi školou a rodinou energický průlom: navštěvují rodiny všech žáků.

Když jsem se rozhodl, že půjdu do rodiny každého ze svých žáků, narazil jsem na některé problémy, které mě znepokojovaly. Budou mé návštěvy správně chápány? Nebudou v nich rodiče spatřovat jenom projev nemístné zvědavosti? Mám ohlásit svou návštěvu předem, nebo přijít do rodiny bez předchozího ohlášení? Oznámím-li návštěvu předem, rodiny se na ni připraví a všechno bude mít jiný ráz, než mívá obvykle. Vpadnu-li do rodiny bez ohlášení, nezpůsobím zbytečné rozladění?

Přestože mi styk s lidmi nepůsobí žádné potíže, přiznám se, že k vykonání prvních návštěv v rodinách jsem musel v sobě překonat jakýsi ostych. Bylo to přece jen něco zcela nového vejít do rodiny, kterou jsem do té doby třeba vůbec neznal.

Po uvážení všech okolností jsem se rozhodl, že návštěvy v rodinách budu ohlašovat předem. Mělo to sice, pravda, závalu: téměř v každé rodině mi nabídli nějaké občerstvení, ale bylo to vyváženo pocitem klidu, který jsem v rodinách pozoroval. Rodiče se necítili nijak zaskočení, ani překvapení. Myslím, že první návštěva v rodině by měla být opravdu vždycky ohlášena.

Po několika návštěvách můj ostych a rozpaky zmizely. Poznal jsem, že rodiče návštěvu třídního učitele upřímně vítají. Všichni pochopili, že škola tím sleduje jenom prohloubení styku s rodinou a že to má jediný cíl: prospět jejich dítěti.

Na každou návštěvu jsem se řádně připravil. Prostudoval jsem dopisy rodičů i odpovědi žáků, prohlédl jsem znovu všechny poslední známky v žákovské knížce i zápisy učitelů, pohovořil jsem o žákovi s ostatními učiteli, hlavně s matematikem a ruštinářem.

Když jsem sestavoval plán návštěv v rodinách, předpokládal jsem, že za

jeden den (odpoledne nebo večer, podle zaměstnání rodičů) vykonám dvě, snad i tři návštěvy. Praxe mi ukázala hned v prvních dnech, že to nelze provést. Jednak příprava na návštěvu nemohla být provedena s náležitou důkladností, jednak dojmů z každé rodiny bylo tolik, že bych byl měl ze všeho zmatek. Proto jsem se omezil na vykonání jedné návštěvy za den.

Návštěvy v rodinách doplnily podstatnou měrou mé poznatky o žácích. Získal jsem jimi obraz prostředí, v němž žáci pracovali. Upevnily svazek rodiny a školy. Posílily účinnost všech výchovných opatření, ať byla učiněna třídním učitelem nebo rodiči: žáci totiž pochopili, že mezi oběma výchovnými činiteli je dokonalá harmonie.

V několika případech jsem mohl okamžitě přímo zasáhnout do výchovných metod v rodině. Nejmarkantnější to bylo v případě žáka V.

V. byl drobný, útlý, slabý hoch křehké postavičky. Ve škole odpovídal nejistě a zmateně. Byl-li vyvolán, jeho oči se sklopily na lavici a ruce neklidně hladily knihu, sešit, pouzdro, tužku. Roztržitý, nervosní.

Při návštěvě v rodině se mimo jiné dovídám, že matka i otec trestají chlapce už od dětství velmi citelně tělesně.

Měl jsem s nimi dlouhý rozhovor o nevhodnosti tělesných trestů po stránce psychologické a o jejich přímé škodlivosti po stránce fyziologické. Slíbili, že to s chlapcem zkusí bez tělesného trestání. Od té doby uplynula čtyři léta. Chlapec je v učení. Když jsem se nedávno sešel s jeho matkou, sdělila mi radostně, že chlapec nabyl sebedůvěry a povahově se změnil.

Jindy se dovídám, že žák J. je velmi nešťastný. Příčina? Příliš mnoho zájmů: baví ho chemie, dělá pokusy, hraje na housle, má mimořádný zájem o matematiku. Všechno ho baví, a přece ho to vnitřně rozervává, protože pracuje bez plánu, bezhlavě, živelně. Dva měsíce hraje na housle třeba několik hodin denně. Pak toho nechá a vrhne se na chemii, potom na matematiku. Je plný zmatku, ztrácí důvěru v sebe a myslí si, že to v životě nikam nepřivede.

V této rodině jsme tedy věnovali rozhovor o plánování práce s J. i s jeho rodiči. Nejprve ať udělá povinné úkoly pro školu. Zbývající čas ať věnuje svým zálibám, a to tak, že denně vyhradí každému ze svých oblíbených předmětů půl hodiny, nebo jeden den hodinu chemii a půl hodiny houslím, druhý zase půl hodiny houslím a hodinu matematice. Je třeba, aby si udělal pevný pracovní plán a dodržoval jej. Když opouštěl školu, jeho matka mi přišla sdělit, že se chlapec změnil. Uklidnil se a vyrovnal se sám se sebou.

#### d) Spolupráce s ostatními učiteli.

Třídní učitel na škole II. a III. stupně, kde je odborné vyučování, má ve své třídě často jen nepatrný počet vyučovacích hodin. Ty naprosto nestačí k tomu, aby si učinil o žáku celkově správný úsudek. Proto jsem co nejúže spolupracoval se všemi učiteli, kteří vyučovali v mé třídě. Formy tohoto styku byly nejkřehčí. Především jsem ve třídě hospitoval v různých předmětech. Pozorně jsem sledoval projevy žáků při zkoušení, jejich akti-

vitě či pasivitě při vyvozování nového učiva, jejich ukázněnost. Často jsem byl překvapen, na př. u žáka M. V mých hodinách češtiny byl tento žák podprůměrný. Rukopis — hotová čmáranice, pravopis — typ skoro »aprapovisný«. Jednou jsem přišel hospitovat do hodiny biologie. Zde jsem mohl na žáka M. nechat oči. Ať dal vyučující jakoukoli otázku, na každou se M. hlásil. Při vyvozování nového učiva projevil takové znalosti přírody, zvláště lesa, že vynikal nad celou třídu. Od té doby jsem se na něho díval zcela jinak.

Kromě toho jsme se scházeli alespoň jednou za měsíc všichni třídní učitelé ke společným poradám. Tyto porady byly věnovány jenom problémům pedagogickým a didaktickým. Na nich jsme hovořili o své práci. — Hledali jsme kořeny neúspěchů a sdělovali jsme si cesty, které nás vedly k úspěchům. Porady mívaly ráz srdečných, přátelských rozhovorů a přinesly nám mnoho užitku: třídní učitel poznával, jak se jeho třída jeví jako celek jiným vyučujícím; individuální zvláštnosti jednotlivých žáků byly prozkoumávány mnohem všestranněji, než to může učinit jedinec; porady zaručovaly jednotné kolektivní působení všech učitelů.

#### e) Besedy s rodiči žáků.

Konával jsem je pravidelně jednou za dva měsíce. Program býval rozmanitý. Zpravidla jsem zahajoval besedu vystoupením žáků. Jednou to byla normální hodina vyučovací, jindy schůze třídního výboru ŽO, někdy kulturní pásmo (o naší řeči, o lásce k vlasti, o budování a podobně). Vždycky jsem hleděl, aby před rodiči vystupovali všichni žáci.

Potom žáci opustili místnost (beseda bývala po každé v mateřské třídě) a následoval další program. Obvykle to byl můj referát s pedagogickou náplní, který vyústil v aktuální didakticko-pedagogické problémy naší třídy. Diskuse po referátu bývaly živé, zajímavé. Dosáhl jsem toho, že se rodiče neostýchali vyslovit své názory i v případě, kdy věděli, že odporují běžným názorům. Snažil jsem se je přesvědčit věcnými argumenty a zpravidla se mi to dařilo. Za největší úspěch jsem považoval, když nesprávné názory některých jednotlivců vyvraceli sami rodiče. Někdy bylo třeba k této práci hodně trpělivosti. Vzpomínám na př., jak se jedna matka snažila kategoricky dokázat, že četba »morzakorů« není vůbec škodlivá, že jsou v ní přece líčení statečných lidí, že zlo je nakonec stejně vždycky potrestáno atd. Svým energickým tónem značně ovlivnila posluchače a dalo mi tehdy dosti práce, abych vyvrátil její nesprávné mínění.

Informace o jednotlivých žácích jsem udílel většinou po oficiálním ukončení besedy.

Někdy jsme uspořádali na doplnění besedy výstavku žákovských prací: slohových úkolů, školních sešitů pro jazyk český a ruský, školní práce z matematiky, všechna čísla třídních nástěnných novin, výkresů a pod. O tyto výstavky projevovali rodiče mimořádný zájem.

I tyto besedy znamenaly pro mne doplnění cenných poznatků o žácích. Tím, že se hovořilo o rozmanitých problémech, rodiče si připomínali nové

a nové rysy svých dětí a sdělovali mi je. Dotazovali se, co o nich soudím, zda je mají v dětech pěstovat či potlačovat, a já jsem si při každé schůzce znovu a znovu uvědomoval, jak živý zájem mají rodiče o výchovu svých dětí, jak často tápou a potřebují pomoci a jak jsou vděční za každou radu, která jim vnese jasno do spleťtých výchovných problémů.

#### f) Záznamy o žácích.

Všecky poznatky o žácích, získané jednak vlastním pozorováním, jednak dotazníky a rozhovory s rodiči, zapisoval jsem si do osobních listů. Tam jsem zachycoval charakteristické vlastnosti fyzické i duševní, rodinné poměry, povahové rysy žáka.

O některých žácích jsem si psal i podrobnější charakteristiky: X. Y. pochází z dělnické rodiny. Otec je zaměstnán v chemické továrně, matka pracuje v koželužně. Má sestru V., která chodí do IV. třídy zdejší střední školy.

Je prostřední postavy, neobvykle obratný, mrštný. Ve škole projevuje snahu, v některých předmětech musí však překonávat značné nedostatky, na příklad v češtině. V pravopise je nestálý: někdy dovede napsal diktát téměř bez chyby, ale zpravidla dělá mnoho chyb. Je prudký, temperamentní, výbušný.

Mluvil jsem s jeho otcem. Dceru chválil, ale o X. se vyjádřil, že je to darebák. Odporoval jsem jeho tvrzení. »No, až se zase někdy sejdem«, řekl mi při odchodu, »budete o něm mluvit jinak.«

Tento chlapec velmi snadno zvládal technické problémy. Když jsme se vraceli na kolech z celodenního výletu, který jsem podnikal s třídou, praskla jednomu chlapci pneumatika. Smrákalo se, spěchali jsme. Vytáhl jsem z aktovky rezervní pneumatiku a povídám: »Vyměňte ji, ale hbitě. Stopnu vám to...«

Do práce se pustil X. Jeho úsečné rozkazy jenom létaly: »Podej mi klíč! Podrž! Přitáhni!« Za jedenáct minut jsme pokračovali v jízdě.

#### g) Deník třídního učitele.

Kromě osobních listů a podrobnějších charakteristik jsem si vedl vlastní deník o životě třídy. Do něho jsem zapisoval všechno podstatné a pozoruhodné, co se ve třídě událo. Zápisy jsou věrné, protože popisované události jsem měl v čerstvé paměti. Deník je dobrým ukazatelem třídního života. Jsou v něm zachyceny všechny radosti i strasti, naděje a zklamání, úspěchy i neúspěchy. Ukazuje život třídy ve stálém vývoji. Svědomitě vedený deník je do jisté míry korektorem učitelových názorů. Zabraňuje ukvapeným, nerozvážným závěrům. Neboť často stačí pohled na řádky, které jsme napsali třeba jenom před měsícem, abychom si uvědomili, jak jsme se tehdy mýlili.

Nahromaděné poznatky o žácích umožňují učiteli, aby podle potřeby účinně zasáhl. Žák N. byl povrchní, ledabylý a zdánlivě lhostejný k třetím a pochvalám. Při rozhovoru s jeho otcem jsem se dověděl, že hoch je vášnivý holubář. Chová doma několik párů a velmi si na nich zakládá.

Když vyrostou, odprodá je a koupí nové, po každé lepší a vzácnější druh. Projevuje přitom vyvinutý smysl pro hospodaření a praktickou matematiku. Když se měly ve třídě vybírat nějaké poplatky, svěřil jsem to jemu. Třída byla udivena a bylo slyšet poznámky: »Nechci vidět, jak to zpacká.« »A jak dlouho mu to bude trvat.« N. se dal do vybírání s překvapující energií a druhého dne všechno v pořádku odevzdal. Když jsem ho za to pochválil, tvářil se sice opět odmítavě, ale bylo vidět, že ho to těší. Pověřoval jsem ho pak častěji úkoly hospodářského nebo technického rázu. — V tomto ohledu nikdy nezklamal. Zřejmě si vážil důvěry, kterou jsem mu projevoval, a mělo to vliv i na jeho celkovou povahu. Měl sice příliš slabou vůli, než aby se důsledně vypořádal se svou povšechnou ledabylostí, ale přece projevoval snahu po zlepšení. Před nedávnem mě navštívil ve škole. V práci je úderníkem a jen jakoby mimochodem, ale se zřejmou hrdostí mi oznámil, že byl zvolen předsedou závodní skupiny ČSM.

## 2. Výchova ke kolektivnosti

Jedním z podstatných znaků socialistického člověka je kolektivní cítění a jednání. Vychovat člověka tak, aby se zbavil dravého egoismu, aby se oprostil od individualistického chápání života, aby se naučil dávat přednost zájmům společnosti před zájmy vlastními — to je úkol pro celou generaci, snad i pro několik generací.

Snaze po dosažení kolektivního cítění a jednání u svých žáků jsem věnoval valnou část svého výchovného působení. Ukládal jsem jim práce, jejichž výsledky měly sloužit celku. Při veškerém respektování individuality jednotlivých žáků — a právě i tímto respektováním — snažil jsem se co nejvíc pozvednout celý třídní kolektiv. Při každé vhodné příležitosti jsem zdůrazňoval odpovědnost jednotlivce vůči třídě. Často jsem pořádal akce, při nichž sice mohli jednotlivci vyniknout podle svých schopností, ale vždycky jen v rámci kolektivu.

Při výchově ke kolektivnosti se mi osvědčily tyto prostředky:

### a) Třídní nástěnné noviny.

Vydáváním třídních nástěnných novin jsem sledoval několik cílů: zachycovat soustavně význačné momenty v životě třídy, poukazováním na světlé a stinné stránky třídního života zvedat úroveň třídy, vést žáky ke konstruktivní kritice a ke snášení kritiky spolužáků, učit je plánovat práci, pěstovat v nich odpovědné plnění uložených úkolů (to všechno kromě úkolů didaktických, jako bylo na př. skládání písemných projevů, prohlubování znalostí a dovedností z výtvarné výchovy) a tím vším utvrzovat kolektivní život třídy.

Organisačně jsme neustrnuli na jedné šabloně. Osvědčilo se nám na př. rozdělení třídy na kolektivy o čtyřech členech: redaktor — odpovědnost za vydání čísla, dopisovatel — obstarání článků, ilustrátor — výtvarná stránka, tajemník — opsání článků (na stroji nebo úhledným rukopisem). — Každý čtyřčlenný kolektiv měl na starosti vydávání jednoho čísla.

Obsahově jsme rozdělili nástěnné noviny na několik částí: aktuality z veřejného života (škola, obec, okres, kraj, stát), události ze života třídy (vyzvednutí kladných, odsouzení záporných), karikatury. Toto rozdělení bylo téměř stereotypní, ale nemuselo být dodržováno.

Práce s třídními nástěnnými novinami, které dostaly hrdý titul »Předvoj«, byly zahájeny s elánem. Po několika číslech se však začala projevovat jakási lhostejnost k jejich obsahu. Každý kolektiv nebyl totiž stejně iniciativní a dovedný. Nebylo snadné vyhmátnout ze života třídy po každé takovou událost, která by všechny zaujala. Velmi obtížné bylo nakreslit vtipnou a působivou karikaturu. Na závalu bylo i to, že mnozí žáci těžce nesli, byly-li jejich vady a nedostatky veřejně pranýřovány.

A přece třídní nástěnné noviny splnily do značné míry své poslání. Byly zlozvyky, které po zveřejnění v nástěnných novinách ze třídy vymizely. Rozhovorem nad jednotlivými čísly se žáci učili správně hodnotit události v životě třídy. Vydávání nástěnných novin rozvíjelo schopnost umět si rozdělit práci. Čeho jsem si však cenil nejvíce, bylo to, že každý kolektiv považoval za otázku prestiže vydat své číslo včas. Usnesli jsme se, že nové číslo bude vycházet vždycky ve středu. Několik týdnů to běželo s naprostou pravidelností. Jednou přišel za mnou autorský kolektiv se žádostí, abych jim dovolil zcela výjimečně vydat číslo o den později, že mají hodně práce. Vyptal jsem se podrobně na množství úkolů, které je čekaly. Zjistil jsem, že číslo je možno vydat i po splnění všech ostatních prací.

»Nu, jak myslíte,« řekl jsem tónem, z něhož vycítili, že z jejich žádosti nemám radost. »Nestačíte-li na to, co se dá dělat. Budete ovšem prvními kolektivem, který nedodržel lhůtu.«

»Vydavatelé« se na sebe zaraženě podívali. Číslo vyšlo včas. A tato nepatrná epizoda stačila. Ani jedno číslo »Předvoje« nevyšlo opožděně. Toto rozvíjení smyslu pro kolektivní odpovědnost bylo největší hodnotou při vydávání třídních nástěnných novin.

#### b) Třídní kronika.

Velmi dobrým pojátkem třídy se stala třídní kronika. Nešlo ovšem o starý typ honosné kroniky, která byla vypočítána na vnější efekt a byla vytvářena vybranými »slohaři« a ilustrátory. Naše třídní kronika byla dílem opravdu kolektivním, psali do ní všichni žáci i třídní učitel. Obsahem byly události ze života třídy, školy, pionýrské organizace a pod. Hlavní požadavek, který jsem kladl na zápisy do třídní kroniky, byl, aby každý žák psal prostě, pravdivě, nebál se napsat do kroniky své vlastní názory, domněnky, postřehy, kritické poznámky.

Třídní kroniku jsem zahájil svým zápisem, v němž jsem vytyčil její účel a nastínil, jak by asi měla být vedena. Žáci se dohodli sami, kdy kdo provede zápis. Zápisy prováděli doma; tím byla dána i rodičům možnost nahlédnout do vnitřního života třídy a školy. Poznávali ledačco, o čem dosud nevěděli, opravovali si někdy skreslené představy o škole.

Zápisy jednotlivých žáků jsme četli buď v hodinách slohu, nebo na schůzkách třídního žákovského výboru; četli je jejich autoři.

Když obešla kronika celou třídu, vzal jsem si ji domů k hlubšímu prostudování. Napsal jsem do ní další zápis a dal jsem ji znovu kolovat po třídě. Tak se stalo, že každý žák měl v kronice za školní rok několik svých zápisů.

Třídní kronika zachycovala veselé, vážné i smutné události ze života třídy. Chvilky, které jsme strávili při čtení zápisů, patřily k nejradostnějším. Pro mne byla dalším zdrojem poznatků žákovských zájmů, pro žáky dobrou školou vyjadřovacích schopností — a pro všechny jedním z drobných, ale působivých prostředků k vytvoření přátelského kolektivu.

#### c) Schůze třídního žákovského kolektivu.

Konávali jsme je pravidelně jednou za týden, a to v době mimo vyučování. Formálním věcem (zprávy a hlášení referentů) věnovali jsme jen tolik času, kolik ho bylo nezbytně třeba. Mnohem více pozornosti jsme věnovali řešení kázeňských problémů a otázkám vyučování. Žáci se postupně naučili věcně a nebojálně kritisovat nedostatky v životě třídy. Schůze bývaly rušné. Ve třídě bylo několik ostýchavých žáků, kteří se vyhýbali diskusím. Ty jsem vyprovokoval k aktivní účasti tím, že jsem se jich přímo dotazoval, co soudí o projednávaných problémech.

Při jednání jsem sedával zpravidla v poslední lavici a dělal jsem si poznámky. Ke konci hodiny mi starosta třídy vždycky udělil slovo a následovaly »připomínky třídního učitele«. V nich jsem zhodnotil průběh schůze, zdůraznil kladné i záporné zjevy, jež byly projednávány, upozornil žáky na jejich správné i nesprávné zásahy do jednání. Mé připomínky neměly nikdy ráz planého moralisování, neboť každá vycházela z konkrétní situace, jež se vyskytla na schůzi.

Takovým způsobem se jednání na našich třídních schůzkách stále zdokonalovalo.

Všichni jsme se snažili, aby naše třídní schůzky měly také radostný průběh. Proto téměř v každé bývalo nějaké překvapení, které si připravil jednou ten, po druhé onen žák či žákyně: báseň, sólový zpěv, vystoupení několika chlapců s tělocvičným číslem a podobně. Často mě žádali, abych jim něco vypravoval, ale ne jenom z literatury, z časopisu a pod., nýbrž, jak říkali, »ze života«. Ze všech prostředků, kterých jsem používal k vytváření žákovského kolektivu, jevíly se mi třídní schůzky jako prostředek nejúčinnější.

#### d) Výchovné besedy.

Kromě třídních schůzek jsme občas pořádali výchovné besedy. Jejich účelem bylo prohloubit výchovnou práci třídního učitele.

Aby výchovné besedy splnily svůj úkol, musí vyhovovat třem hlavním požadavkům: musí mít jasně vytyčený pedagogicko-didaktický cíl, musí mít vysokou ideovou úroveň, musí silně působit na cit žáků.

Každou výchovnou besedu jsem náležitě připravil. Projednal jsem individuálně se všemi účinkujícími obsah jejich projevů a za spolupráce s třídním výborem jsem stanovil přesný program.

Jednu z nejzdařilejších výchovných besed jsem uspořádal v době, kdy moji žáci byli již ve 4. třídě. Blížily se závěrečné zkoušky, bylo nutno přimět žáky, aby studovali se zvýšeným úsilím. Proto jsme dali své besedě heslo »Za lepší prospěch«.

Po odpoledním vyučování se sešli v naší třídě všichni chlapci a děvčata, třídní učitel, ředitel školy, většina členů učitelského sboru, několik hostů a zástupci patronátního závodu.

Ve vkusně vyzdobené třídě je milá, slavnostně vzrušená nálada. Starosta třídy vítá dospělé i spolužáky a oznamuje účel dnešní besedy: má nám ukázat cestu, jak zlepšovat svůj prospěch. Pak hovoří žáci, učitelé i hosté. Věra vypravuje, jak dosáhla v pololetí vyznamenání, přestože v minulém školním roce byla dva měsíce v nemocnici a zameškala mnoho učiva. Vytrvale se učí, nikdy nejde spat dříve, dokud nemá vypracovány všechny úkoly. Učitel matematiky vypravuje o pozoruhodném případě ze své praxe. V první třídě měl dvě slabé žákyně. Nabídl se všem slabším žákům, že jim bude o prázdninách pomáhat v odstraňování nedostatků. Jeho nabídky využila jenom uvedená dvě děvčata. Před několika dny psali zkušební práci. Jedna žákyně měla výbornou, druhá chvalitebnou. Zdeňka, nejlepší žákyně třídy, vzorná pionýrka, která se zúčastnila mezinárodního pionýrského tábora v Bulharsku, vypravuje o svém rozdělení dne. Všechno má přesně naplánováno, v jejím režimu dne není výkyvů. Vilém je výborný sportovec. Divá se na svou práci sebekriticky. Sportu věnoval tolik času, že ho to odvádělo od přesného plnění školních povinností. Chce jít na vojenskou školu, ví, že se tam dostane jenom s velmi dobrým prospěchem. Bude to dělat podobně jako Zdeňka. Jarka čte z knihy »Příběh opravdového člověka«. Vybrala si úryvek, v němž se líčí, jak úporně bojoval Meresjev sám se sebou, aby se naučil chodit na protézách. Zdůrazňuje vytrvalost sovětského člověka. Ředitel školy vzpomíná na sociální poměry dětí v době, kdy on chodil do školy. Mluví o svých těžkých studiích a srovnává tehdejší život s dneškem, kdy se lidově demokratická republika všemožně stará, aby mohly jít na studie všechny schopné děti. A zdůrazňuje povinnosti, které z toho pro všechny vyplývají. Zástupce patronátního závodu, dělnický dopisovatel, vypravuje o své docházce do školy, o »úlevách«, o tom, jak jím jeho spolužáci opovrhovali, protože byl syn deputátníka, jak vlastní pilí po vyjití školy doháněl vzdělání, až se stal dělnickým dopisovatelem. Osvětový pracovník, který je daleko široko znám tím, že všechny své přednášky o spisovatelích i s vybranými ukázkami z jejich děl přednáší z paměti (několikrát přednášel i v naší škole), vypravuje, jak memoruje své přednášky. Využívá každé volné chvílky: v čekárně před odjezdem vlaku, při jízdě vlakem, v trolejbusu atd. Aby žákům dokázal, že všechny přednášky i ukázky zná opravdu z paměti, přednáší jim ukázky podle jejich přání. Žáci prosí o Čelakovského, Erbena, Havlíčka, Neruda, Wolkeru, Bezruč, Fučíka, Puškina. Soudruh recituje s nadšením, vzrušeně. Závěr? Všeho lze dosáhnout vytrvalostí, využitím času a opakováním.

Následuje diskuse. Největší pozornost budí Karel. Je slabý v češtině, zvláště v pravopise. Po posledním opakovacím pravopisném cvičení, v němž se vyskytovala podstatná jména rodu mužského zakončená na —l, —s, —z a v němž měl čtrnáct chyb, si umínil, že se této mluvnické partii musí naučit. »Soudruh učitel mi to znovu vysvětlil. Každý den mi uložil písemné cvičení na podstatná jména mužského rodu. Cvičil jsem to celkem osm dní. Především mě zavolał a dal mi totéž cvičení, ve kterém jsem měl těch čtrnáct chyb. A víte, jak to dopadlo?« Se šťastným úsměvem, z něhož není těžké vyčíst hrdost, kyne starostovi třídy a oba jdou k tabuli. Obrátí ji. Na zadní straně tabule je jeho diktát — s jedinou chybou. »Poznal jsem,« říká Karel celý uzardělý, »že všechno jde. I pravopis. Ale člověk to musí pochopit. A musí to cvičit.«

Druhá hodina besedy se chýlí ke konci. Třídní učitel ji hodnotí. Starosta třídy děkuje účastníkům za návštěvu a besedu končí.

Podobných výchovných besed jsem uspořádal několik. Jejich náplň vyplynula vesměs z potřeb třídy. Když jsem na př. zjistil, že žáci používají při styku mezi sebou hrubých výrazů, zorganizoval jsem velmi zdařilou besedu na thema »Naše rodná řeč«. Před několika denním školním výletem na Slovensko jsme měli besedu na námět »Krásy naší vlasti a budovatelské úsilí našeho lidu«.

Promyšleně a pečlivě připravené výchovné besedy zanechávaly v žácích vždycky mnoho silných a trvalých dojmů. Každá přinesla něco dobrého. Každá znamenala krok kupředu na cestě za lepším životem třídy. A každá přispěla dalšímu stmelení třídního kolektivu.

#### e) Spolupráce s vedoucím PO.

Jako třídní učitel jsem si byl dobře vědom, že úspěšná práce v pionýrském oddílu je do značné míry závislá na spolupráci třídního učitele s vedoucím PO. Mladý hoch nebo děvče, zpravidla bez jakýchkoli pedagogických zkušeností, je najednou postaven před odpovědný úkol vést 15—20 i více dětí. Víme z praxe, že se i po třech desetiletích práce s dětmi dostáváme do svízelných situací, kde musíme hodně přemýšlet, jak zakročit, aby náš zákrok byl správný. A to jsme učitelé a máme odbornou pedagogickou průpravu. Jak bychom mohli předpokládat, že by si stejně mohla počínat mládež sotva škole odrostlá, které se dostalo jenom krátkodobého školení?

Četl a slyšel jsem velmi mnoho o nezajímavosti pionýrských schůzek, o nekázní v oddílech, o neschopnosti vedoucích. Zamýšlel jsem se nad těmito stesky a věnoval jsem tomuto problému hodně pozornosti. Navázal jsem s vedoucím pionýrského oddílu v mé třídě nejužší spolupráci. Společně jsme tvořili čtvrtletní i měsíční plány. Téměř po každé schůzce jsme mívali poradu, v níž jsme hodnotili průběh uplynulé schůze a připravovali program schůze příští. Často jsem si zašel do oddílu, abych sledoval průběh schůze. Choval jsem se tak, že vedoucí neměl pocit nějaké kontroly; žáci se v mé přítomnosti chovali právě tak nenuceně, jako bych tam nebyl. Tato

spolupráce měla na žáky blahodárný vliv: cítili, že vedoucí oddílu i třídní učitel táhnou za jeden provaz.

Žáci chodili na družinové i oddílové schůzky rádi. Po každé se příjemně pobavili a cítili, že jim schůzka opravdu něco dala, že zase o kousíček povyrostli.

V jednom se nám však práce v PO přece nedařila, aspoň ne tak, jak bychom si přáli: nedovedli jsme probudit ve vynikajících pionýrech takovou aktivitu, aby strhovali ostatní část třídy. Chodili okolo rozmanitých přestupků nevšímavě a nezakročovali proti nim z vlastní iniciativy. Když je vedoucí upozornil, dali se do boje proti nešvarům, ale aby začínali sami od sebe, to se stávalo jenom zřídka. Jednou jsem o tom hovořil s velmi dobrou pionýrkou své třídy. Řekla mi: »Víte, soudruhu učiteli, to je těžké. Já také nejsem bez chyby. A kdybych začala napomínat druhé, každý by mi mohl vytknout mé vlastní nedostatky. Proto jsem radši zticha.« Snažil jsem se ji přesvědčit o nesprávnosti takového názoru, ale prvně se mi to příliš nepodařilo.

Vedoucí chápal svou práci velmi odpovědně. Na schůzky byl vždycky svědomitě připraven, všiml si povahových zvláštností svěřených mu pionýrů a často za mnou přicházel s dotazy, jak postupovat v tom či onom případě. Byl klidný, rozvážný, milý. Měl povahové vlastnosti, kterými si třídu brzy získal. Jeho velkou předností bylo, že dovedl pionýry vhodně zaměstnat. S oblibou dělávali na př. rozmanité sborníčky: o spisovatelích, o životě v různých zemích, o sportovcích, o politických aktualitách. Uvědomil jsem si tehdy, že dát žákům přiměřené zaměstnání je vlastní podstatou úspěšné práce v Pionýru.

#### f) Společné vycházky a výlety.

Soudruh učitel, který byl se svou třídou na chmelové brigádě a následkem epidemické nemoci musel žít s celým kolektivem plné čtyři týdny, řekl mi po návratu: »Za třicet let své učitelské praxe jsem nepoznal žáky tak dobře jako za tento jediný měsíc.«

To je známá skutečnost. I když je ve škole poměr mezi učitelem a žáky sebelepší, jejich vzájemný styk je vždycky do jisté míry »služební«. Žáci se ve škole nikdy nemohou projevit tak přirozeně jako v prostředí mimoškolním.

Podnikal jsem při každé vhodné příležitosti společné vycházky, návštěvy kina, výlety a pod. Nálada při takových podnicích byla vždycky velmi dobrá. Bylo v ní něco, řekl bych, rodinného. Učitel jako by přestal být učitelem a stal se jen starším přítelem, po případě tátou. Zvláštní pocit družnosti ovládl vždycky celý třídní kolektiv.

Kolik tu bývalo příležitosti poznávat nové rysy v povaze žáků a kolik možností zasáhnout výchovně!

Červnová horká neděle. Celodenní výlet na kolech. Před polednem zastavujeme v lese, usedáme na klády a obědváme. Řízky, salámy, koláče. Hor-ko a žízeň. Někteří vyndávají láhve s čajem a nabízejí těm, kteří na nápoj

zapomněli. Po obědě zůstáváme sedět na kládách a vypravujeme si. Pojednou D. vytáhne citron. Rozřízne ho a s chutí pojídá. Pohledy spolužáků, které k němu občas zabloudí, jsou velmi výmluvné. Nikdo však neřekne ani slova. D., jedináček, vytáhne druhý citron. Naslouchá vypravování, hlučně se směje. Kostky cukru namočené v citronové šťávě jsou neobyčejně lahodné. Dojehl a spokojeně vydechl. To bylo dobré! Třída se mračí, ale mlčí.

K večeru se blížíme k domovu. Na pokraji lesa opět zastavujeme. Chceme si chvilku odpočinout a ještě jednou proletět ve vzpomínkách dojem krásného dne.

Pojednou M. prohodí: »Půjčte mi někdo nůž!« Vytáhne citron a začne jej krájet na tenké proužky. Mlčky podává každému jeden. D. dychtivě přiskočí: »A nezapomeň na mne!« Třída je ohromena, ale M. mu ochotně podává jeden proužek: »Na, ať vidíš, že jsi také náš...«

Jsou žáci, kterým stačí jemný, taktní pedagogický náznak, aby pochopili. A zařídí se podle toho. U jiných je třeba důraznějšího zákroku. V případě žáka D. jsem musel vysvětlovat pravidla kamarádského, přátelského soužití téměř po lapatě.

Společné podniky v době mimoškolní jsou pro třídního učitele zdrojem cenných poznatků a zkušeností. Pro třídu jsou znamenitou školou kolektivního cítění.

### 3. V ý c h o v a k v o l b ě p o v o l á n í

Nelze vychovávat k volbě povolání teprve v poslední třídě střední školy. Je nutno začít o několik let dříve. Úkolem třídního učitele je působit na žáky i jejich rodiče v tom smyslu, že liberalistická volba povolání je v socialistickém řádu nemyslitelná. Jen řízenou volbou povolání zabráníme přebytku pracovníků v jednotlivých oborech.

Seznamoval jsem své žáky soustavně s rozmanitými obory lidské činnosti. Zval jsem do třídních schůzek bývalé žáky naší školy, aby referovali o své práci. Zpravidla se mi podařilo vzbudit u několika jednotlivců zájem o příslušné povolání. Jenom jednou jsem byl notně zklamán. Pozval jsem si osmnáctileté děvče, traktoristku. Z dřívějších rozhovorů s ní jsem poznal, že má svou práci ráda. Ale hned po jejích prvních slovech na schůzce jsem pochopil, jakého omylu jsem se dopustil, když jsem jí před proslovem nedal podrobné pokyny. Traktoristku totiž práce z neznámých důvodů omrzela — a místo očekávaného výčtu předností svého povolání spustila docela opačně: náрек, stížnosti atd. Měl jsem co dělat, abych její výklad uvedl na správnou míru. Pro budoucnost mi tato příhoda byla dobrou lekcí.

Zval jsem úderníky z továren — zde se nám velmi dobře osvědčila spolupráce s patronátním závodem — zaměstnance ze státních strojních stanic, osvědčené pracovníky z JZD, podnikal jsem se svými žáky (ve spolupráci s učiteli fyziky a chemie) exkurse na rozmanitá pracoviště.

Při náboru do hornictví jsem použil jiné metody, než jaké se do té doby užívalo téměř obecně. Chlapcům se totiž zpravidla stavěly před oči jenom hmotné výhody hornického povolání: vysoké platy, skvělé ubytování, výtečná strava, rekreace a pod. I když jsem tyto přednosti nijak nepodceňoval, přece jen jsem kladl důraz na něco jiného: vlast se o nás pečlivě stará, jsme jejími dlužníky. Svůj dluh splatíme tím, že půjdeme na pracoviště, kde nás bude nejvíce potřebl. A v tom byl i konečný cíl, který jsem sledoval: aby žáci při opouštění školy dovedli podřídít své osobní záliby potřebám státním. Při konečném rozmisťování žáků své třídy jsem neměl žádných obtíží.

S otázkou výchovy k volbě povolání je spojen ještě jiný, důležitý a podstatný problém: nový poměr k práci.

Chceme-li mít pracovníky, kteří budou plnit své povinnosti v továrnách, na polích, v úřadech a jinde svědomitě, odpovědně, pak musíme začít s výchovou na tomto úseku hned ve škole. Návyky, které si žáci odnesou ze školy, budou je provázet v budoucím životě.

Stojíme před těžkým úkolem. Dědictví buržoasní školy nebude tak brzy odstraněno. Dosud je velmi častým zjevem v našich školách opisování, napovídání, podvádění. Tvrdí-li někdo opak, je na omylu.

V českých a slovenských školách se proti těmto nešvarům energicky bojuje. Formy a výsledky boje jsou různé. Budeme-li se chtít stát na konci tohoto úporného zápasu vítězi, musíme zjistit a odstranit příčiny špatného poměru k práci. Často se uvádí jako příčina jenom lenost žáků. Lenost má při podvádění jistě značný podíl. Není to však příčina jediná. Je to také přetíženost osnov a některých učebnic. Nesprávná klasifikace. Špatný režim žákova dne. Nedostatek individuálního přístupu k žákovi atd.

Proti touze získati snadno a rychle, t. j. bez poctivé vlastní práce, lepší známku, bojoval jsem apelováním na hrdost a čest každého jednotlivce. Nejvyspělejší žákům ve třídě jsem vysvětlil, že poskytnutím příležitosti k podvodu neprospějí svým spolužákům, nýbrž jim jen uškodí. Vedl jsem třídu k tomu, aby jako celek bojovala proti podvádění. Byl jsem si dobře vědom, že kdybych měl tento boj vésti sám, nikdy bych jej neskončil úspěšně. Dával jsem žákům najevo důvěru, i když tato důvěra nebyla slepá. Kdyby se učitel omezil jen na dozor, nikdy by nevychoval hrdého člověka.

Tento způsob práce měl dobré výsledky. Byly kladně oceněny i návštěvami, které zavítaly na naši školu.

A přece i při tomto výchovném systému někteří žáci občas podvedli. Staré dědictví zapustilo příliš hluboko své kořeny. Dá nám mnoho práce, než je úplně vykořeníme.

V přímé souvislosti s novým poměrem k práci je i otázka závazků. Žáci se snadno zavazují i k velikým úkolům. Dbal jsem vždycky, aby jejich závazky byly únosné. Pak jsem ovšem prováděl důslednou kontrolu, jak jsou plněny. Trpíme-li, aby se žáci k něčemu zavazovali a pak své závazky

neplnili nebo je plnili jenom ledabyle, povrchně, formálně, pak se dopouštíme zásadní pedagogické chyby.

Jiný zlozvyk, proti němuž jsem důsledně bojoval, je ten, že žáci celé třídy se zaváží, že odpracují na brigádách na př. každý dvě hodiny měsíčně. Na schůzích školního žákovského výboru hlásí budovatelský referent, že třída jako celek splnila závazek na př. na 120 %. Při tom se však nezminí, že někteří žáci splnili závazek na 200 %, kdežto jiní nesplnili vůbec nic. Ve třídě jsou tedy paraziti, kteří klidně snášejí, aby jiní pracovali za ně. Tento stav je výchovně horší, než kdyby se třída nezavázala vůbec k ničemu, protože se tak morálně rozvrací třídní kolektiv. Dosáhl jsem toho, že se podobné zjevy ve třídě nevyskytovaly.

Až odejde žák do života, budou to třeba docela jiní činitelé, kteří budou formovat jeho charakter. Plníme-li však uvědoměle a poctivě všechny své úkoly, může nás hrát vědomí, že jsme pomáhali vytvářet předpoklady, aby tento charakter byl co nejlepší.

#### 4. Třídní učitel a bývalí žáci

Nesprávně si počíná třídní učitel, který se přestává zajímat o své žáky v okamžiku, kdy opouští školu. Dobrý třídní učitel je jim rádcem i po vyjití ze školy.

Setkám se s chlapcem drobné postavy, který je už druhý rok v učení. »Jak se ti daří?« Místo obvyklého »Děkuji, dobře,« obličej mu náhle zesmutní, chlapec se zarazí a jenom jaksi neochotně pronáší táhle: »Ále...« Teprve po chvíli se dovídám, že v dílně je tovaryš, který ho za každou maličkost pohlavkuje. — »A řekl jsi to mistrovi?« — »Ne. Tovaryš by měl zbil ještě víc.« — Copak jsme v dobách dětství Maxima Gorkého? Napsal jsem mistrovi dopis. Takový upřímný, jasný, od plic. O dva měsíce později jsem se sešel s hochem v kině. Sedl si vedle mne. »Tak co, jak je v učení?« ptám se zvědavě. Tvář se rozjasní širokým úsměvem: »Už je to prima! Tovaryš přestal...«

Často zvu své bývalé žáky do školy. Povídají mladším druhům o svém povolání. Vzpomínají na svá školní léta, sdělují upřímně, co jim škola dala a co jim chybí, jak si uškodili povrchností v práci, dokud ještě sedávali ve školních lavicích...

Některé třídy si zavedly pěkný zvyk: vždycky o vánocích se scházejí ve škole k přátelské besedě. Byl jsem na několika takových schůzkách a odnesl jsem si mnoho pěkných dojmů. Žáci si vyzdobili prostrannou místnost školní jídelny, postavili do podkovy stoly, přinesli z domu nějaké mlsky. Bývalý starosta zahájil »schůzi«. Přítomní vypravovali o svých životních osudech za uplynulý rok. Třídní učitel se na takové schůzce mnohému naučí. Zde si ověřuje na živé skutečnosti, jak nehotový je člověk, který opouští střední školu. Tonda byl průměrný, skoro podprůměrný žák. Dovídám se, že se dostal do prostředí, kde našel dobré kamarády, kteří na něho měli blahodárný vliv. Na průmyslové škole se začal zcela jinak.

opravdověji učit. Pak vstoupil na vysokou školu a dnes studuje s významěním... Pak následují vzpomínky na léta strávená v naší škole, vzpomínky na učitele, dotazy, kam odešel ten či onen... Třídní učitel vyprávuje, co je ve škole nového, jakých úspěchů bylo dosaženo... A pak písně, společenské hry a samozřejmě i tanec.

Tak tomu bývalo, když jsme mívali schůzky bývalých tříd ve škole. Když se později z jakýchsi technických důvodů schůzky nemohly konat ve škole, ale žáci se přece sešli, ať již v závodním klubu nebo v místnosti pro divadlo, po případech jinde, schůzky ztratily svůj půvab. Kouzlo školního prostředí nelze přenést jinam.

Schůzky bývalých žáků jsou pro třídního učitele velmi dobrou školou. Život sám mu potvrzuje, v čem si počínal správně, kde chyboval. Kromě toho se mu naskytne vzácná příležitost, jak dále působit výchovně — třebaže jen v omezené míře — na své bývalé žáky.

Jinou formou styku bývalých žáků s třídním učitelem jsou jejich dopisy. Někteří prostě vzpomínají:

„... Zasílám Vám srdečný pozdrav! Divíte se asi, kdo Vám to píše. Jsem to já, který sedával v první lavici a který psával ty Vámi oblíbené slohovky. Vzpomínáte si? Myslím, že ano. I já jsem si vzpomněl na svého pana třídního, a to tenkrát, když jsem od domova tolik vzdálen a kdy potřebuji tolik rad...« (V. M.)

Jiní hrdě oznamují, že i na nových působištích pokračují v práci, kterou jsme spolu konali:

„... Rád bych se dověděl, co dělá PO na střední škole, jaká je kázeň a jak pokračuje boj proti opisování a napovídání — Váš a můj cíl, souduhu učitelů. Budu rád, je-li tento nešvar již vymýcen. Já sám jsem propagoval Vaši myšlenku na střední škole v K., kde jsem se setkal s docela dobrým výsledkem. Ještě to však nebylo to, co jsem chtěl. Kdybych snad byl na té škole déle, tak bych spolu s PO bojoval ještě houževnatěji a na konec bychom došli cíle — úplné poctivosti ve všem...« (M. P.)

V některých dopisech jsou návrhy na zlepšení života ve škole:

„... Píši Vám ze svého nového — vojenského — působiště jako žák svému bývalému učiteli z toho důvodu, abych Vám vypsál všechny zkušenosti z této školy, hlavně o učení a o činnosti ČSM.

Nejprve o škole. Učení máme hodně. Zvláštností v této škole je učení v kolektivu, na samopřípravě. Zde „já“ nic neznamená, zde osobní věci každého je nejlepší prospěch kolektivu. To se také týká úklidu v ložnicích a jiných prací. Nechci Vám snad navrhnout, co je dobré a co zlé, a ne teprve učit, ale rozhodně dobrou věcí je zavedení knihy, do které se píše hodnocení hodiny. A věřte, každý se snaží, aby zápis zněl: Hodina vzorná...« (J. P.)

Dopisy bývalých žáků jsou pro učitele určitým hodnocením jeho práce, zdrojem nových, často velmi zajímavých poznatků — a ovšem i povzbuzením k další výchovné činnosti.

## Závěry

Práce třídního učitele, jestliže se provádí naznačeným způsobem, má mnoho kladů.

Zabranuje především tomu, aby se opomíjelo výchovné působení školy. To je zvláště důležité na školách druhého a třetího stupně, kde je odborné vyučování. Vyučující se tam hlavně zaměřují na naukovou část své práce: t. j. na dodržení vyučovací hodiny, splnění požadavků osnov, probrání učebnice, splnění všech plánů — a v honbě za těmito úkoly nevyužívají všech výchovných momentů, které jim denní život ve škole poskytuje.

Dobrá znalost žákovy individuality umožňuje třídnímu učiteli — a jeho prostřednictvím i ostatním učitelům vyučujícím ve třídě — mnohem účinnější působení na žáka, a to jak po stránce výuky, tak i při výchově.

Nový, socialistický poměr k práci se stává jedním ze základních pilířů při výchově budoucích, spolehlivých pracovních kádří.

Výcnovou ke kolektivnosti se žáci učí pravému soudružství, pěstují se v nich city přátelství a kamarádství, zbavují se sobectví. Učí se chápat pojem cti třídy a školy, uvědomují si své povinnosti k celku, omezováním svých nezdravě individualistických projevů se učí chápat pojem nové, pravé svobody.

Poznáváním potřeb státu a podřizováním svých úzce osobních zájmů zájmům vlasti jsou vedeni k opravdovému vlastenectví, které se neprojevuje slovy, nýbrž skutky.

Poměr mezi učitelem a žákem se podstatně mění. Žtrácí úřední strohost, stává se přátelským. Tento poměr se často přenáší i do dalšího života žáků; mnozí z nich se po vyjití ze školy obracejí s důvěrou na své bývalé třídní učitele o radu i v dospělém věku.

Styk školy s rodinou nabývá zcela nové tvářnosti. Je srdečný, upřímný, protože vyplývá z oboustranného poznání, že spolupráce obou činitelů je první podmínkou zdárné výchovy.

Souhrnně lze říci, že intenzivní výchovné působení třídního učitele přispívá nejvyšší měrou k výchově socialistického člověka.

Pokud se týče časového zatížení funkcí třídního učitele, je nutno přiznat, že je veliké. Ale radost z práce takto konané je mu dostatečnou odměnou. Pěkně to řekla F. Vigdorovová v knížce »Moji chlapci«: »Máš-li děti rád a ony mají rády tebe a věří ti — bude vše v pořádku. Pak překonáš i nejtěžší překážky, najdeš cestu i k nejzatvrzejšímu srdci a budeš šťasten.«

## DIVADLO PRO MLÁDEŽ JAKO POMOCNÍK SOCIALISTICKÉ VÝCHOVY

Dr. RŮŽENA LUKÁŠOVÁ, Výzkumný ústav pedagogický, pobočka v Brně

Veliká, významná úloha při výchově člověka přísluší umění, neboť umění je jedním z prostředků, který člověku pomáhá poznávat a přetvářet svět a překonávat přežitky buržoasní ideologie ve vědomí lidu. Umění posiluje